

تبریز؛ میراث و فرهنگ
نگاهی به تاریخ، پیدایش و باورها

قاسم ناه ای

۱۳۹۸

سرشناسه	: کاوه‌ای، قاسم، ۱۳۷۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: تبریز، میراث و فرهنگ : نگاهی به تاریخ، پیدایش و باورها/ قاسم کاوه‌ای
مشخصات ناشر	: تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، ۱۳۹۷
مشخصات ظاهری	: ۴۵۰ ص
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۰۰۰-۸۹۷۷-۵۹-۹
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: تبریز
موضوع	: Tabriz (Iran)
موضوع	: تبریز-تاریخ
موضوع	: Tabriz (Iran) - History
شماره افزوده	: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری
شماره انزود	: Research Institute of Cultural Heritage & Tourism
رده بندی کده	: ۱۳۹۷ ک ۲۶۴/۷۹ DSR۲۰
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۳۲۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۴۰۶۸۶

مرکز معرفی فرهنگی

تبریز؛ میراث و فرهنگ (نگاهی به تاریخ، پیدایش و باورها)

تألیف: قاسم کاوه‌ای

شمارگان: ۲۰۰

چاپ اول: ۱۳۹۸

قیمت: ۱۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۰۰-۸۹۷۷-۵۹-۹

ناشر: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

تمام حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان امام خمینی، ابتدای خیابان سی تیر، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

تلفن: ۰۱۱-۶۱۷۲۱۴۵۲-۶۰۱۱ دورنگار: ۰۱۱-۶۱۷۲۱۷۸۸

تارنما: www.richt.ir : رایانامه ccp@richt.ir

فروشگاه الکترونیکی کتاب: www.richtbook.ir

مرکز پخش: نشر شایسته - تبریز - خیابان امام - روبه روی ارک - تلفن: ۰۲۲۵۵۱۳۳۸۲

فهرست مطالب

فهرست مطالب	۵
سخن ناشر	۲۱
مقدمه	۲۳
سخن نویسنده	۲۹

فصل یک/ تاریخ پیدایش شهر تبریز

تاریخ پیدایش شهر تبریز	۳۳
کاوش های باستان شناسی یانیق تپه، تاریخ و سیاست در تبریز	۴۶
پیدایش شهر تبریز به استناد برگورستان عصر آهن مسجد کبود تبریز	۵۲
موقعیت جغرافیایی تبریز	۵۴
زمین لرزه های تبریز	۵۶
زمین لرزه ی سال ۲۴۴هـ.ق (۸۵۸م)	۵۸
زمین لرزه ی سال ۴۳۴هـ.ق (۱۰۴۲م)	۵۹
زمین لرزه ی سال ۶۷۱هـ.ق (۱۲۷۲م)	۶۱
زمین لرزه ی سال ۱۱۹۴هـ.ق (۱۷۸۰م)	۶۲

فصل دو/ محله های قدیمی تبریز

محله های قدیمی تبریز	۶۷
----------------------	----

- ۶۸..... محله‌ی امیرزین‌الدین
- ۶۸..... محله‌ی امیره‌قیز
- ۷۰..... محله‌ی انگج
- ۷۱..... محله‌ی اهراب
- ۷۳..... محله‌ی یارنج
- ۷۳..... محله‌ی یارون‌آواک
- ۷۳..... محله‌ی یاشمال
- ۷۴..... محله‌ی یان‌میشه
- ۷۶..... محله‌ی بل‌سنگ
- ۷۷..... محله‌ی چرنداب
- ۷۷..... محله‌ی چوست‌دوزان
- ۷۸..... محله‌ی چهارمنار
- ۸۰..... محله‌ی حکم‌آباد
- ۸۱..... محله‌ی خطیب
- ۸۱..... محله‌ی خلعت‌پوشان
- ۸۲..... محله‌ی خیابان
- ۸۳..... محله‌ی دوه‌چی
- ۸۴..... محله‌ی راسته‌کوچه
- ۸۶..... محله‌ی سرخاب
- ۸۷..... محله‌ی شاه‌آباد
- ۸۷..... محله‌ی ششگلان
- ۸۸..... محله‌ی قراملک
- ۸۹..... محله‌ی قره‌آغاج
- ۸۹..... محله‌ی کجوار
- ۹۰..... محله‌ی کوچه‌باغ
- ۹۱..... محله‌ی گجیل

- ۹۲..... محله لیلاوا (لیل آباد)
- ۹۴..... محله مارالان
- ۹۶..... محله مقصودیه
- ۹۷..... محله میارمیار
- ۹۸..... محله نویر
- ۹۹..... محله یق
- ۹۹..... محله یکه‌دکان
- ۱۰۰..... محله ویجویه

فصل سه / بناهای "بخش تبریز"

- ۱۰۳..... ائل‌گلی تبریز
- ۱۰۴..... ارگ علیشاه تبریز
- ۱۰۸..... بقعه سیدابراهیم
- ۱۰۹..... بقعه سیدحمزه
- ۱۱۰..... بقعه عون بن علی (عینلی)
- ۱۱۱..... تیمچه‌ی امیر
- ۱۱۲..... حمام نویر تبریز
- ۱۱۳..... خانه‌ی حیدرزاده‌ی تبریز
- ۱۱۳..... خانه‌ی ستارخان
- ۱۱۴..... خلعت‌پوشان
- ۱۱۵..... زرع رشیدی
- ۱۱۶..... روستای توریستی کندوان تبریز
- ۱۱۷..... عالی‌قاپوی تبریز
- ۱۱۸..... عمارت شهرداری تبریز
- ۱۱۹..... قوری‌گل (نالاب خشک)
- ۱۲۱..... کوه‌های رنگی یا آلاداغ لار

۱۲۲.....	گوی مجید (مسجد کبود تبریز)
۱۲۳.....	مسجد جامع تبریز
۱۲۴.....	مسجد صاحب الامر تبریز
۱۲۵.....	مقبره الشعراى تبریز
۱۲۷.....	قدیمی ترین کلیساهای تبریز
۱۲۷.....	کلیسای مریم مقدس
۱۲۷.....	کلیسای سر کیس مقدس
۱۲۷.....	کلیسای کاتولیک

فصل چهار/ -روازدهای تاریخی تبریز

۱۳۱.....	دروازه‌های تاریخی تبریز
۱۳۱.....	دروازه‌های قبل از حکومت غازان خان
۱۳۴.....	ایستامبول قاپی سی (در استانبول)
۱۳۴.....	باغ‌میشه قاپی سی (در باغ‌میشه)
۱۳۵.....	خییوان قاپی سی (در خییوان)
۱۳۶.....	دوه‌چی قاپی سی (در شتربان)
۱۳۶.....	سورخاب قاپی سی (در سرخاب)
۱۳۶.....	قلا قاپی سی (در مهادهمین)
۱۳۶.....	گجیل قاپی سی (در گجیل)
۱۳۶.....	میار میار قاپی سی (در میار میار)
۱۳۷.....	نوبار قاپی سی (در نوبر)
۱۳۷.....	ویجویه قاپی سی (در ویجویه)

فصل پنج/ بازار

۱۴۱.....	بازار
۱۴۲.....	بازار تبریز

فصل شش/ پل های تاریخی تبریز

۱۵۱	پل های تاریخی تبریز
۱۵۱	پل آجی چای
۱۵۲	پل اتحاد ملی
۱۵۲	پل بیلاتکوه
۱۵۳	پل دختر
۱۵۳	پل سردرود
۱۵۳	پل سنگی
۱۵۴	پل قاری
۱۵۵	پل منصور
۱۵۵	پل لیقوان
۱۵۵	پل ونیار

فصل هفت/ موزه های تبریز

۱۵۹	موزه های تبریز
۱۵۹	موزه ی آذربایجان تبریز
۱۶۲	موزه ی ادبی استاد شهریار تبریز
۱۶۲	موزه ی آرامنه ی آذربایجان شرقی
۱۶۴	موزه ی حیات وحش تبریز
۱۶۴	موزه ی خانه ی مشروطه ی تبریز
۱۶۷	موزه ی زنده ی سفال تبریز
۱۶۷	موزه ی سنجش تبریز
۱۶۸	موزه ی شهر تبریز (موزه شهرداری)
۱۶۸	موزه ی عصر آهن
۱۶۹	موزه ی فوتبال آذربایجان شرقی
۱۷۰	موزه ی قاجار تبریز

- ۱۷۰..... موزه‌ی قرآن و کتابت
- ۱۷۱..... موزه‌ی کاریکاتور تبریز
- ۱۷۲..... موزه‌ی کفش تبریز
- ۱۷۳..... کاخ موزه‌ی فرش تبریز
- ۱۷۳..... خانه‌ی لاله‌ای استاد یحیی ذکا
- ۱۷۴..... موزه‌ها در دیگر شهرهای آذربایجان

فصل هشت/ حمل و نقل در تبریز

- ۱۷۹..... حمل و نقل در تبریز
- ۱۷۹..... راه آهن تبریز
- ۱۸۳..... اولین قطار شهری (ترمو) تبریز
- ۱۸۵..... ورود اولین اتومبیل به تبریز
- ۱۸۶..... سازمان تاکسیرانی تبریز
- ۱۸۷..... شرکت اتوبوسرانی درون شهری
- ۱۸۹..... خطوط فرعی اتوبوسرانی
- ۱۹۰..... تأسیس شرکت واحد
- ۱۹۱..... ایستگاه‌های مبدأ از بدو تأسیس تابه حال
- ۱۹۱..... اتوبوس‌های تندرو
- ۱۹۱..... پایانه‌های مسافربری تبریز
- ۱۹۲..... ترینال‌های تبریز
- ۱۹۳..... روگذرها و زیرگذرها؛ راهکاری برای ترافیک شهری
- ۱۹۵..... متروی تبریز
- ۱۹۶..... فرودگاه تبریز

فصل نه/ فرهنگ و ادبیات عامه

- ۲۰۳..... تاریخ و فرهنگ ایران زمین از گذشته تا امروز
- ۲۰۵..... فرهنگ تبریز

۲۰۸	اشاعه‌ی فرهنگ ملی؛ ادبیات زبان مادری
۲۱۱	نگارگری و مینیاتور در تبریز
۲۱۳	زنان تأثیرگذار تاریخ تبریز
۲۱۳	زنان و انقلاب مشروطه
۲۱۶	تبریز مهد نخستین انجمن زنان
۲۱۸	فولکلور و مناسبت‌های آذربایجان
۲۲۰	عاشیق‌لار
۲۲۱	شب چله
۲۲۲	ادبیات آذربایجان در شب‌نشینی‌های شب چله
۲۲۳	چهارشنبه‌سوری
۲۲۴	نکم گردان‌ها
۲۲۵	خوانچه

فصل ده/ مشاهیر و مفاخر

۲۲۹	مشاهیر و مفاخر
۲۲۹	نادر آراسته
۲۳۰	یحیی آردین‌پور
۲۳۱	اشرف‌الملوک
۲۳۱	پروین اعتصامی
۲۳۳	یوسف اعتصامی
۲۳۴	محمد آقازاده
۲۳۵	ابوالحسن اقبال آذر
۲۳۶	اسماعیل امیرخیزی
۲۳۷	عبدالحسین امینی (ره)
۲۳۸	ایرج میرزا
۲۴۰	جبار باغچه‌بان

۲۴۲	باقرخان
۲۴۴	محمدحسین بن خلف برهان تبریزی
۲۴۴	صمد بهرنگی
۲۴۶	بهزاد بهزادی
۲۴۷	ابوالحسن بهمنیار
۲۴۸	غلامحسین بیگجه‌خانی
۲۴۸	محمدتق پسیان
۲۴۹	سیدجعفر پیشه‌وری
۲۵۱	میرزا آقا تبریزی
۲۵۲	جرعه‌ی تبریزی
۲۵۲	علی اکبر ترابی
۲۵۳	سیدجمال ترابی طباطبایی
۲۵۴	محمدعلی تربیت
۲۵۶	سیدحسن تقی‌زاده
۲۵۸	تقی توکلی
۲۶۰	پرویز جبه‌دار مارالانی
۲۶۱	محمدتقی جعفری
۲۶۲	احد حسینی
۲۶۳	بهروز حشمت
۲۶۴	حیران‌خانم
۲۶۵	بهروز خاماچی
۲۶۵	خطیب تبریزی
۲۶۶	طاهر خوش‌نویس
۲۶۶	شیخ محمد خیابانی
۲۶۷	عباسقلی دانشور
۲۶۸	یحیی ذکا

- ۲۶۹..... ابو الفتح رسام عربزاده
- ۲۷۰..... میرزا حسن رشديه
- ۲۷۳..... غلامعلي رعدي آذرخشي
- ۲۷۳..... تقی رفعت
- ۲۷۴..... محمدتقی زینتایی
- ۲۷۶..... زینب پاشا
- ۲۸۱..... غلامحسین ساعدی
- ۲۸۳..... حبیب ساهر
- ۲۸۳..... ستارخان
- ۲۸۵..... علی سلیمی
- ۲۸۶..... هادی شفاییه
- ۲۸۷..... شوری بخشایشی تبریزی
- ۲۸۷..... محمد حسین شهریار
- ۲۸۹..... یحیی شیدا
- ۲۹۰..... صائب تبریزی
- ۲۹۰..... عبدالرحیم طالبوف
- ۲۹۲..... حسین طاهرزاده بهزاد
- ۲۹۳..... کریم طاهرزاده بهزاد
- ۲۹۵..... علامه محمدحسین طباطبایی
- ۲۹۶..... سیدمصطفی عالی نسب
- ۲۹۷..... عبدالباقی تبریزی
- ۲۹۷..... مصطفی عدل
- ۲۹۸..... حیدرخان عمو اوغلی
- ۲۹۹..... علی فرشاف
- ۳۰۰..... محمود فرنام قیطانچیان

- ۳۰۰..... رشیدالدین فضل‌الله همدانی
- ۳۰۱..... غلامحسین فیروزفر
- ۳۰۳..... ابوالقاسم فیوضات
- ۳۰۴..... همایون قاسم‌خان تبریزی
- ۳۰۴..... محمود قبه‌زرین
- ۳۰۵..... قطران تبریزی
- ۳۰۶..... قوسی تبریزی
- ۳۰۶..... عبدالعلی رنگ
- ۳۰۷..... سید احمد کسروی
- ۳۰۹..... محمدحسن لطفی تبریزی
- ۳۰۹..... محمدحسین مبین
- ۳۱۰..... مغربی تبریزی
- ۳۱۱..... ابراهیم مقبلی
- ۳۱۱..... نظامی گنجوی
- ۳۱۱..... علی نظمی
- ۳۱۲..... حسن هریسی
- ۳۱۳..... محسن هشرودی
- ۳۱۴..... همام تبریزی
- ۳۱۴..... جواد هیئت
- ۳۱۵..... مشاهیر ارمنی تبریز
- ۳۱۵..... اوژن آفتاندلیاس
- ۳۱۵..... لئون آودیان
- ۳۱۶..... لئون بابایان
- ۳۱۶..... ژوان بدیگاریانس
- ۳۱۶..... ساموئل خاچیکیان
- ۳۱۷..... آرمیک دشجی

۳۱۷.....	امانوئل ملیک اصلانیان
۳۱۷.....	رُستُم وُسکانیان
۳۱۸.....	وارطان هوانسیان

فصل یازده/ سیر تحولات آموزش و ترویج علم در تبریز

۳۲۱.....	سیر تحولات آموزش و ترویج علم در تبریز
۳۲۳.....	مروری بر مدارس نوین در تبریز
۳۲۴.....	اولین مدارس دولتی و غیردولتی
۳۳۰.....	مدارس دولتی دخانه
۳۳۲.....	مدارس ملی دخترانه
۳۳۳.....	وضعیت و فعالیت‌های مدارس دخترانه
۳۳۴.....	مدرسه‌ی محمدیه
۳۳۸.....	مدرسه‌ی منصور
۳۳۹.....	مدارس دولتی دیگر
۳۳۹.....	تأسیس مدارس نوین از سوی مبلغان اقلیت‌های مذهبی و خارجی
۳۴۰.....	مدرسه آلیانس
۳۴۰.....	مدرسه‌ی آرامیان
۳۴۱.....	مدرسه‌ی هایقازیان "تومانیان"
۳۴۲.....	مدرسه‌ی خواهران سن وسان دوپل فرانسوی
۳۴۳.....	مدرسه‌ی انات آرامنه
۳۴۳.....	مدرسه‌ی مموریال آمریکایی تبریز
۳۴۴.....	مدرسه‌ی انات کاتولیک
۳۴۴.....	مدرسه‌ی سانترال
۳۴۴.....	مدرسه‌ی آدواندیس
۳۴۵.....	مدرسه‌ی قیمنازیه
۳۴۵.....	مدرسه‌ی شوروی روسیه

- ۳۴۶..... باغچه‌ی اطفال ارامنه
- ۳۴۶..... حوزه‌های علمیه‌ی تبریز
- ۳۴۶..... دوره‌ی نخست حوزه‌ی علمیه
- ۳۴۶..... دوره‌ی دوم حوزه‌ی علمیه
- ۳۴۶..... دوره‌ی سوم حوزه‌ی علمیه
- ۳۴۷..... دوره‌ی چهارم حوزه‌ی علمیه
- ۳۴۷..... دوره‌ی پنجم حوزه‌ی علمیه
- ۳۴۸..... مدرسه‌ی کبریه
- ۳۴۸..... مدرسه‌ی جعفر
- ۳۴۹..... مدرسه‌ی حاج صدیق‌بلی
- ۳۴۹..... مدرسه‌ی حسن پادشاه
- ۳۵۰..... مدرسه‌ی خواجه علی اصغر
- ۳۵۰..... مدرسه‌ی صادقیه
- ۳۵۱..... مدرسه‌ی طالبیه
- ۳۵۲..... مدرسه‌ی ظهیریه
- ۳۵۲..... مدرسه‌ی علمیه‌ی حضرت ولی عصر (عج)
- ۳۵۲..... مدرسه‌ی کاظمیه
- ۳۵۳..... مدرسه‌ی نصریه
- ۳۵۳..... دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی
- ۳۵۴..... دانشکده‌ی پرستاری
- ۳۵۵..... دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز
- ۳۵۵..... دانشگاه پیام نور
- ۳۵۶..... دانشگاه تبریز
- ۳۵۷..... دانشگاه جامع علمی - کاربردی واحد استان آذربایجان شرقی
- ۳۵۸..... دانشگاه شهید مدنی آذربایجان
- ۳۵۸..... دانشگاه صنعتی سهند

- ۳۵۹..... دانشگاه علوم پزشکی تبریز
- ۳۶۰..... دانشگاه هنر اسلامی تبریز
- ۳۶۰..... آموزشکده‌ی فنی دختران تبریز (الزهرا)
- ۳۶۰..... آموزشکده‌ی فنی شماره‌ی ۱ تبریز
- ۳۶۰..... آموزشکده‌ی فنی شماره‌ی ۲ تبریز
- ۳۶۱..... آموزشکده‌ی سی، حرفه‌ای سما تبریز
- ۳۶۱..... مؤسسه‌ی آموزش عالی اردبیل
- ۳۶۱..... مؤسسه‌ی آموزش عالی اسوه
- ۳۶۱..... مؤسسه‌ی آموزش عالی اصد
- ۳۶۱..... مؤسسه‌ی آموزش عالی چرخ نیلوفر آذربایجان
- ۳۶۲..... مؤسسه‌ی آموزش عالی دانشوران تبریز
- ۳۶۲..... مؤسسه‌ی آموزش عالی ربع رشیدی
- ۳۶۲..... مؤسسه‌ی آموزش عالی سراج
- ۳۶۲..... مؤسسه‌ی آموزش عالی میزان
- ۳۶۲..... مؤسسه‌ی آموزش عالی نبی اکرم
- ۳۶۲..... مؤسسه‌ی غیرانتفاعی الغدیر تبریز
- ۳۶۳..... مؤسسه‌ی غیرانتفاعی علم و فناوری شمس تبریز
- ۳۶۳..... مؤسسه‌ی آموزش عالی غیردولتی - غیرانتفاعی رشديه

فصل دوازده/ مؤسسات رسانه ای ، ورزشی و تفریحی

- ۳۶۷..... مؤسسات رسانه‌ای، ورزشی و تفریحی
- ۳۶۷..... صدا و سیما مرکز آذربایجان شرقی
- ۳۶۸..... امکانات ورزشی
- ۳۶۸..... فوتبال
- ۳۶۹..... دوچرخه‌سواری
- ۳۷۰..... کوهنوردی

۳۷۰	مراکز تفریحی و پارک ها
۳۷۱	باغ گلستان
۳۷۱	باغلارباغی
۳۷۲	پارک جنگلی صائب تبریزی
۳۷۲	پارک جنگلی عباس میرزای تبریز
۳۷۲	تاریخچه‌ی هنر نمایش
۳۷۳	نمایش در تبریز
۳۷۷	تئاتر ارمنی در تبریز
۳۷۹	تالار بالاباغ (شهرخورشید)
۳۸۰	نمایشنامه‌نویسی
۳۸۰	سینما

فصل سیزده/ چاپ و چاپخانه

۳۸۷	چاپ و چاپخانه
۳۸۷	چاپ و چاپخانه در تبریز و ایران
۳۸۹	چاپ و چاپخانه (قبل از دوره‌ی قاجار)
۳۹۰	چاپ و چاپخانه (در دوره‌ی قاجار)
۳۹۱	چاپخانه در تهران و سایر شهرستان‌ها
۳۹۲	چاپ سنگی
۳۹۳	چاپ مصور
۳۹۴	مطبوعات
۴۰۰	هفته‌نامه‌ی ملانصرالدین
۴۰۰	روزنامه‌ی انجمن
۴۰۱	روزنامه‌ی مهد آزادی
۴۰۱	روزنامه‌ی آذربایجان
۴۰۳	روزنامه اتحاد

۴۰۳.....	کاریکاتور
۴۰۳.....	تاریخچه‌ی هنر کاریکاتور
۴۰۴.....	تاریخچه‌ی هنر کاریکاتور در تبریز و روزنامه‌ی آذربایجان
۴۰۵.....	کتابخانه‌های معاصر تبریز
۴۰۵.....	کتابخانه‌ی تربیت
۴۰۶.....	کتابخانه‌ی سی و شش‌تابخانه‌ی مرکزی تبریز

فصل چهارده/ هنر، صنعت و صنایع دستی تبریز

۴۱۱.....	هنر، صنعت و صنایع دستی تبریز
۴۱۲.....	فرش تبریز
۴۱۳.....	دانشکده‌ی فرش
۴۱۴.....	عکاس‌خانه
۴۱۴.....	برج آتش‌نشانی
۴۱۷.....	مرکز تلفن
۴۱۷.....	کارخانه‌ی تولید برق
۴۲۰.....	تکافه‌تربا
۴۲۰.....	نظمیه (شهربانی)
۴۲۱.....	پارچه‌بافی
۴۲۱.....	کارخانه‌ی نخ‌ریسی حاج علی محمد خوئی
۴۲۲.....	کارخانه‌ی پشم‌ریسی جورابچی برادران
۴۲۲.....	کارخانه‌ی بوستان
۴۲۳.....	کارخانه‌ی پشمینه
۴۲۳.....	کارخانه‌ی پشمینه‌ی نو
۴۲۳.....	کارخانه‌ی کبریت‌سازی
۴۲۴.....	حوله‌بافی برق لامع
۴۲۵.....	کشاوری مکانیزه

- ۴۲۵.....بلدیه (شهرداری)
- ۴۲۵.....هتل به سبک مدرن
- ۴۲۶.....رستوران (غذاخوری) ایرانی
- ۴۲۶.....مؤسسه‌ی خیریه‌ی غیردولتی
- ۴۲۷.....کارخانه‌ی اسلحه و مهمات
- ۴۲۸.....کارخانه‌ی چینی‌سازی
- ۴۲۸.....ماشین‌سری تبریز
- ۴۲۹.....تراکتورری تبریز

منابع و مأخذ

- ۴۳۳.....منابع
- ۴۳۳.....کتاب
- ۴۳۷.....مقاله

پیوست‌ها

- ۴۳۹.....نقشه‌های تبریز در گذر زمان

مقدمه

پردازش موضوعی مهم و شناخته شده کاری بس دشوار است؛ زیرا هرچه درباره‌ی آن قلم زده شود با توجه به تنوعی که در آن برخورد می شود که قبلی ها ارزش خود را از دست داده و نویسنده در عظیم مطالب سرگردان و کارش دشوار و غیرممکن است. از طرفی با توجه به محدودیت چارچوب کتاب، مطالب را در سطح وسیع درخور موضوع به تحریر در آوردن کار ساده‌ای نیست. تاریخ کاری تبریز دارای پیشینه‌ای بس طولانی است و نگارش درباره‌ی پیدایش تبریز در اوایل سده بیستم باجمعی صورت گرفته است. جغرافیای تاریخی تبریز و اینکه قسمت اصلی و هسته‌ی مرکزی شهر در دوره‌ی مورد نظر (از دوره‌ی باستان تا پایان عصر اتابکان)، در کدام قسمت از تبریز می‌تواند متمرکز شده، مورد بررسی قرار گرفته است. تبریز شهری با قدمت تاریخی هزاران ساله، هر مطلبی که برای توصیف آن آورده شود زینده‌ی آن است ولی فقط ذره‌ای از ابهت آن را بازگو می‌کند و مطالب نوشته شده دنباله‌ای دراز و بی پایان به نظر می‌رسد. بدین ترتیب، نویسنده نوشته‌ی خود را به خواننده حرف نهایی نمی‌داند. باوجوداین، کتاب حاضر گزیده‌هایی از نوشته‌های صاحب طرائفی است که عمر خود را در این راستا صرف کرده و در معرفی فرهنگ و میراث تبریز نقش داشته‌اند. انتقال فرهنگ غنی و میراث و تجربیات گذشتگان، که تخصص نیز مجموعه‌ی همین تجربیات است، می‌تواند، با اشتیاقی درخور، برای حاضران و آیندگان بسیار مفید باشد.

نویسنده به تحقیق و پژوهش معتقد است. از این رو عمر خود را در راه علم صرف کرده و هدف این بوده است که مردم میهن خود را به فکر کردن و چون و چرا گفتن وادارد، آنان را نسبت به مسائل تازه برانگیزاند تا در راه زندگی نو گام بردارند. این کتاب کتاب ساده‌ی عملی نیست، بلکه یک کتاب اجتماعی است که با شرح وقایع و تصاویر گذشته سعی در فراهم کردن آینده‌ای درخور جامعه‌ی کنونی دارد. تبریز شهر کهنسال و باستانی توانسته است از دو رویداد مهم در طول تاریخ پیدایشش، آن چنان که دوستش داشتیم، گذشته‌ی خویش را

حفظ کند. در ابتدا باید اشاره کرد که ایران از مناطق بسیار زلزله‌خیز جهان که وقوع این زمین‌لرزه‌ها بر اثر اعمال فشار کمربند زلزله‌خیز آلپاید در مناطق سلسله‌جبال البرز، زاگرس، و منطقه‌ی آذربایجان است. کوه‌زایی آلپ نیز از جمله علل مؤثر در امر زلزله‌خیزی این منطقه است. با جمع‌بندی اطلاعات در مورد زمین‌لرزه‌های منطقه‌ی آذربایجان می‌توان نتیجه گرفت که فعالیت درونی بر اثر انرژی داخلی زمین تا عهد حاضر ادامه یافته و به‌صورت زمین‌لرزه طی دوره‌های مکرر به‌صورت متفاوت آزاد می‌شود. گسل شمال تبریز در قرن حاضر فعالیت مشخص از خود نشان نداده ولی با توجه به وقوع و تمرکز زمین‌لرزه‌های تاریخی بزرگ در این کانون، می‌توان به نتیجه رسید که گسل‌ها در عهد حاضر نیز فعال هستند. از این رو، امکان تجدید حرکات آن‌ها وجود دارد و با در نظر گرفتن سابقه‌ی زلزله‌خیزی و پتانسیل گسل شمال تبریز، که به‌موارات حادثه‌ی اصلی بستان‌آباد تبریز امتداد یافته، می‌توان نتیجه گرفت که یکی از مهم‌ترین عوامل زمین‌ساختی نامطلوب در منطقه‌ی آذربایجان به‌ویژه تبریز است. با توجه به اطلاعات آماری در مورد زلزله‌خیزی این منطقه در گذشته، دوباره امکان بازگشت زلزله‌های شدید و مخرب تا حدود ۶/۰ سال می‌رسد.

تبریز در موقعیت جغرافیایی‌ای قرار دارد که همواره مورد تاخت‌وتاز بیگانگان بوده است. علاوه بر حملات بیگانگان در گذشته‌ی دور، حالات عصر نه‌چندان دور مثل حمله‌ی عثمانی‌ها و روس‌ها خرابی‌های زیادی را در شهر تبریز از نظر فرهنگی به وجود آورده که از جمله این‌ها تاریخی و مشاهیری را به خاک و خون کشید و نتیجه‌ی آن تغییر فرهنگ و از بین رفتن میراث، و به‌جا گذاشتن خرابی‌ها و ویرانی‌هایی است که علاوه بر ناملازمات حاصل از بلایای طبیعی، مثل زلزله و سیل، گریبان مردم را گرفته‌اند. میراث و بناهای تاریخی در هر دوره بر اثر این ناملازمات تقریباً از بین رفته و شهری جدید بر روی این ویرانی‌ها بنا گردیده، با وجود این فرهنگ این مرزوبوم همیشه حفظ شده است، هرچند در این مسیر تندباد هیچ‌وقت حالتی پایدار نداشته و یادگارهای ارزشمند هنرمندان و نوآوران شهر از بین رفته‌اند.

در این اثر سعی شده ناگفته‌های جدیدتری علاوه بر گفته‌های محققان به تاریخ تبریز اضافه شود تا خواننده در جریان تاریخ امروزه‌ی تبریز نیز قرار گیرد و تأکید بر فرهنگ تبریز در عصر حاضر بیشتر بوده است. با این وصف محتویات کتاب بدین شرح آراسته شده است. در

فصل اول، به تاریخ پیدایش شهر تبریز و کاوش‌های باستان‌شناسی در این منطقه و همچنین وجه تسمیه و موقعیت جغرافیایی و استراتژیک و تاریخ تبریز پرداخته شده است. اطلاعات در مورد تاریخ تبریز در دوره‌ی باستان بر اساس منابع تاریخی تا سال‌های اخیر خیلی آشکار و واضح نبود و تنها دلیل بر وجود شهر تبریز در دوره‌ی باستان، کتیبه‌ی سارگن دوم پادشاه آشور (۷۱۴ ق.م) بود و برخی اطلاعات جسته‌گریخته‌ی عده‌ای از مورخان. یافته‌های اخیر به استاد برگه‌ستان مصر آهن در محوطه‌ی مسجد کبود (گوی مجید) دنیای جدیدی را برای محققان گشود تا به صورت علمی و آکادمیک، تاریخ باستان تبریز را مورد تحقیق و بازمی‌نگار قرار دهند. وقایع و رانگرایی نیز در این بخش مورد پژوهش قرار می‌گیرد. فصل دوم مربوط به محله‌های تاریخی تبریز است که در طول این سال‌ها علی‌رغم ویرانی‌های طبیعی و یورش‌های همیشگی همسایگان در دهگی چند هزارساله پابرجا مانده‌اند. در فصل سوم، بناهای تاریخی تبریز در کانون بررسی قرار گرفته است. بناهایی همچون تیمچه‌ی امیر، ارک علیشاه، گوی مجید، روستای کندوان، سایر ابنیه‌های تاریخی ارزشمند که میراث ابدی تبریز هستند. فصل چهارم، دروازه‌های تاریخی شهر مورد بررسی قرار می‌گیرند که قدمت بنای آن‌ها به حکومت غازان‌خان می‌رسد و این نه دروازه در حفاظت شهر نقش مهمی داشته‌اند و چهره‌ی تبریز را به صورت شهری تاریخی نمایان می‌دهند. در فصل پنجم، مقوله‌ی بازار را مورد بررسی قرار می‌دهیم که اقتصاد جامعه همیشه منوط به آن است. در فصل ششم، پل‌های تاریخی تبریز را از نظر می‌گذرانیم که با وجود ویرانی‌ها، پیرایش‌های پیش آمده داستان زندگی‌شان به فراموشی سپرده نشده است و چنین است که با وجود همه‌ی این نامایمات زمانه استوار باقی مانده‌اند. در فصل هفتم، از موزه‌های تبریز که معرف فرهنگ تبریزند اسم برده می‌شود؛ هم موزه‌های قدیمی که اشیای ذی‌قیمت قدیمی دارند و نشان‌دهنده‌ی فرهنگ گذشته‌ی تبریز هستند و هم موزه‌های جدیدتر که می‌توانند در آینده تاریخ امروز تبریز را بازگو کنند. در فصل هشتم، حمل‌ونقل در تبریز را مورد بررسی قرار می‌دهد. تاریخ اولین قطار شهری، ورود اولین اتومبیل، تاکسی، شرکت اتوبوسرانی شهری، پایانه‌های مسافربری، و متروی تبریز ذکر می‌شود. در فصل نهم، در سه بخش اصلی، به فرهنگ دوران باستان، زنان تأثیرگذار تاریخ تبریز، ادبیات عامه، فولکلور و مناسبت‌های

آذربایجان اشاراتی شده است. فصل ده، مشاهیر و مفاخر تبریز را معرفی می‌کند و سعی بر این است که مشاهیری که تاکنون محققان نامی از آن‌ها نبرده‌اند، شناخته شوند؛ همچنین نام‌آورانی از صنعت روزنامه‌نگاری که با نوشته‌هایشان به جامعه آگاهی داده‌اند ولی در حال حاضر در کنار ما نیستند. فصل یازده، سیر تحولات آموزش و ترویج علم در تبریز به‌ویژه در تاریخ معاصر از نظر گذرانده می‌شود و مروری می‌کنیم بر تأسیس مدارس نوین، آموزشگاه‌ها، مؤسسات آموزشی غیردولتی، مدارس نوین اقلیت‌های غیرمذهبی، حوزه‌های علمیه، دانشگاه‌ها و موسسه‌های آموزش عالی. در فصل دوازده، مؤسسات رسانه‌ای، ورزشی، و تفریحی که معرف میراث فرهنگی گذشتگان هستند و نقش استراتژیک در آگاهی مردم دارند ارائه شده‌اند. فصل سیزده، به چاپ و چاپخانه و تاریخچه‌ی روزنامه‌نگاری و نخستین مجلات و روزنامه‌های منتشر شده در تبریز می‌پردازیم و یادی می‌کنیم از سردبیران نشریاتی که خدمات شایسته‌ای در ارائه‌ی اخبار آن زمان ارائه کرده‌اند. در فصل چهارده، از هنر، صنعت، و صنایع دستی تبریز سخن می‌گوییم؛ از جمله فرش، حوله‌بافی، کبریت‌سازی، کارخانه‌ی ماشین‌سازی، و صنایع دستی که صنعت جدید تکامل آن‌هاست. با محدودیت حجم کتاب سخن به موضوع‌های پراکنده را کوتاه و در نتیجه خواننده ناگفته‌هایی را در می‌یابد. اطلاعات ذیقیمی را می‌توان با جست‌جو از طریق زیر نویس شکل‌ها و تیر مطالب در سامانه‌های مجازی و همچنین از منابع موجود در پایان کتاب یافت.

پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری در نظر داشت به مناسبت انتخاب شهر تبریز به‌عنوان پایتخت گردشگری کشورهای اسلامی در سال ۲۰۱۸ میلادی، هیأتی به تبریز داشته باشد که این موضوع انگیزه‌ای بود برای ارائه‌ی این اثر. این تحقیق بدون تمهید همکاران ارجمند آقایان دکتر کامران احمدی و دکتر عبدالکریم شادمهر به اتمام نمی‌رسید که در تمام موارد دلسردی‌ها و نگران‌هایم حمایت و انرژی مثبت آنها باعث اتمام این اثر شد. پدید آمدن اثر در سایه نقش سازنده‌شان فراموش نخواهد شد. از همکاری سردبیر محترم مجله‌ی آذری، جناب آقای حسن ریاضی، که تجربه‌ی فراوانی در زمینه‌ی مطبوعات دارند و بدون نظرات ارزشمند ایشان کتابی به این منزلت نمی‌توانست ارائه شود کمال تشکر را دارم و آگاهم که مرهون الطاف ایشانم و مهر ایشان از نظر مادی و معنوی قابل جبران نیست. هیچ کاری بی‌نقص

نیست ولی دقت اشتباه را به حداقل می‌رساند. در حروفچینی این اثر خانم مهری اخوان فومنی از دقت کم نگذاشتند و طوری عمل کردند که در فرایند تهیه‌ی کتاب وقفه به وجود نیابد. همکاری‌شان فقط از روی علاقه‌ی خاصی که به جای‌جای ایران داشته‌اند انجام شده است. نویسنده تجربیات نگارنده‌گان پیشین را باز نویسی و تطبیق نموده است، این نیاز به داوری و دقت دارد. سعی بر این بوده که موثقت‌ترین مطلب انگاشته شود. با این وصف حین باز خوانی خطاهایی بویژه در ثبت تاریخ‌ها مشاهده می‌شود، برای بررسی عمیق خواننده بالاجبار نیاز به منابع دیگری دارد. و در آخر، از محبت‌های بی‌دریغ تمام عزیزانی که در به‌بارنشستن این اثر مرا یاری کردند، بی‌ارسانه‌ام.

قاسم کاوه‌ای

فروردین ۱۳۹۸